

შორენა ცაბაძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ფრაზეოლოგიზმთა თარგმნის ზოგი თავისებურება მიხეილ ჭავჭავიძის „არსენა მარაბდელის“ დედნისა და რუსული თარგმანის მიხედვით

ფრაზეზების აგება ენაში ხდება ლექსემათა და სიტყვაფორმათა კომბინირებისა და შერჩევის ზოგადი კანონზომიერებების მიხედვით, მათ კომპონენტებს შორის მჭიდრო კავშირია, ამიტომ მათ მყარ შესიტყვებებს ანუ ფრაზეოლოგიზმებს უწოდებენ. ისინი ლექსიკონებში „მზა ერთეულების სახითაა შეტანილი. ვ. ვინოგრადოვის სიტყვით, „არსებობს ფრაზემათა კლასიფიკაცია, რომელსაც საფუძვლად უდევს შესიტყვების კომპონენტებისა და მთელი შესიტყვების მნიშვნელობათა თანაფარდობა (გამყრელიძე... 2008: 341). მყარ შესიტყვებათა კლასიფიკაცია ითვალისწინებს ტექსტში მათ ფუნქციას, ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ფრაზეზს თარგმნის დროს.

თარგმნილი ნაწარმოებები, იმ ენის საგანძურში შედის, რომელ ენაზედაცაა თარგმნილი. მართალია, თარგმანი დედანს ვერასდროს შეედრება, მაგრამ დიდი მნიშვნელობა აქვს სიზუსტით თარგმნას. მოცემულ ნაშრომში განვიხილავ კერძოდ, მიხეილ ჭავჭავიძის „არსენა მარაბდელის“ რუსულად თარგმნილი ვარიანტიდან ფრაზეოლოგიზმების თარგმნის დროს გამოკვეთილ რამდენიმე თავისებურებას. საანალიზო მასალა ამოკრებილია შემდეგი გამოცემებიდან: მ. ჭავჭავიძელი, 2012 „არსენა მარაბდელი“ <http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/mikheiljavaxishvili/arsena%20marabdeli.pdf> , “Арсен из Марабды” - М. Джавахишвили,

Авторизованный перевод с грузинского Б. Корнеева (Тбилиси 1956 г.).

ნაწარმოებში ათეულობით განსხვავებული ფრაზეოლოგიზმია გამოყენებული. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც მეორდება ნაწარმოებში, გარკვეულ შემთხვევაში, არ არის ნათარგმნი, თუ რატომ, ძნელია ამის დადგენა, რადგან ავტორს თუ ერთხელ შეეძლო მათი თარგმნა, ასევე შეეძლებდა სხვა შემთხვევაშიც. სავარაუდოდ, შინაარსიდან გამომდინარე, მთარგმნელმა არ ჩათვალა საჭიროდ მისი თარ-

გმნა, ფრაზეოლოგიზმი კი სრული სიზუსტით გამოხატავს გარკვეულ სიტუაციასა თუ კონოტაციურ დამოკიდებულებას აღსაწერი ფაქტისადმი.

1. „არსენა მარაბდელში“ გამოყენებული ფრაზეოლოგიზმები რუსულ თარგმანშიც ნათარგმნია მასთან ახლოს მდგომი შესაბამისი აზრის გამომხატველი რუსული ფრაზით. მაგალითად:

1.1. „- ვეჟო, - წამოიძახა უცებ ზაალმა, - ვეჟო, ალბათ გაუგეს ერმალას, რომ ის დეკემბრელების დახმარებით ახალ სამეფოს დაარსებას აპირებდა სადღაც აქეთ. - და ხელით შემოხაზა ჰაერი. შემოხაზა და ენაზე იკბინა, რადგან ენამორღვეულ მასპინძელს ყველანი გაოცებით და შიშით დააშტერდნენ“ (ჯავახიშვილი 2012: 3). ენაზე კბენა - წამოცდენილი ნათქვამის მონანიება და უცებ გაჩუმება, თითზე კბენა, ენის მოკვნეტა (ონიანი 1966: 61).

რუსულ თარგმანში ასეა წარმოდგენილი ეს ფრაზეოლოგიზმი: **“(Она) заставило Заала прикусить губу“** (ჯავახიშვილი 1956: 8). მოცემული რუსული ფრაზეოლოგიზმის **прикусить губу** განმარტება შემდეგნაირია: შემდეგნაირია: **Не говорить все откровенно, прервав свою речь** (ფრაზეოლოგიზმები 2014).

სხვაობა ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებს შორის მინიმალურია: თუ ქართულში სინანულით სიტყვის გაწყვეტა გამოიხატება ენაზე კბენის ხატოვანი ასახვით, რუსულში იგივე აზრი გადმოცემულია ტუჩის მოკვნეტის ხატოვანი სახით.

1.2. „ტყუილუბრალოდ ჭიასაც არ დაადგამს ფეხს (ჯავახიშვილი 2012: 8). იმავე შინაარსს გამოხატავს ვარიანტული ფრაზეოლოგიზმები: ჭიანჭველას ფეხს არ დაადგამს, ჭიანჭველას ზედ არ გადაუვლის, ჭიანჭველასაც კი ფეხს აარიდებს „გულკეთილია, შემბრალებელია“ (სახოკია 1955: 181).

რუსულ თარგმანში იმავე აზრის გადმოსაცემად გამოყენებულია ფრაზეოლოგიზმი: **„(Он) мухи не обидит** (ჯავახიშვილი 2014: 14), რომლის ზედმიწევნითი თარგმანია: „ის ბუზს არ აწყენინებს“ და გამოიყენება ასევე უბოროტო, კეთილი ადამიანის მახასიათებლად (ფრაზეოლოგიზმები 2014); აქაც უმნიშვნელოა სხვაობა ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებს შორის, თუ ქართულში გულკეთილობა, სათნოება გამოიხატება ჭიანჭველის არ დადგმის ხატოვანი ასახვით, რუსულში იგივე აზრი გადმოცემული გვაქვს ჭიის არ გაბრაზების ხატოვანი თქმით,

1.3. „ზაალმა კარვის კარებში ქალის თავს მოჰკრა თვალი (იქვე, 8). ფრაზეოლოგიზმი თვალი მოჰკრა, თვალი ჰკიდა მყისიერ შეხედვას აღნიშნავს (ზედგინიძე 2014: 370). ამ წინადადების რუსული თარგმანი ახლოს დგას დედნის ტექსტთან მხოლოდ ფრაზეოლოგიზმით: „**Заал бросил взгляд в сторону шатра**“ (ჯავახიშვილი 1956: 14) „ზაალმა მზერა სტყორცნა კარვის მხარეს“. სხვაობა ამ შემთხვევაში მაინც გვაქვს: ქართული ფრაზეოლოგიზმი უნებურად დანახვას გულისხმობს, რუსული კი ხაზს უსვამს მოქმედების შეგნებულობა-მიზანმიმართულებას (სინონიმთა ლექსიკონი)...

თუ სემასიოლოგიის, როგორც ენათმეცნიერების დარგის მიხედვით ვიმსჯელებთ, უმნიშვნელოვანესია მიმართება „აღსანიშნა და „აღმნიშვნელს შორის. დადგენილია, რომ ერთი და იგივე ცნება სხვადასხვა ენაზე სხვადასხვაგვარად შეიძლება გადმოიცეს, მაგრამ, „მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ენა სამყაროს აღსაწერად საკუთარ საშუალებებს იყენებს, რაც ამ ენათა გამოხატულების პლანში აისახება, ადამიანები არსებითად ერთნაირად აცნობიერებენ გარეენობრივ სინამდვილეს, ასე რომ არ ყოფილიყო, სხვადასხვა ენობრივი კოლექტივის წევრები ერთმანეთს ვერ გაუგებდნენ, ვერ მოხერხდებოდა ერთი ენიდან მეორეზე თარგმნა, შეუძლებელი იქნებოდა უცხო ენის შესწავლა.

ამგვარად, ის, რაც საერთოა ყველა ადამიანისათვის, თავისებურ სემანტიკურ სტრუქტურებს ქმნის თითოეულ ენაში (შეიძლება ითქვას, რომ სხვადასხვა ენების სემანტიკური სისტემები ერთი ზოგადი სისტემის ვარიანტებია) (გამყრელიძე... 2008: 309).

აქედან გამომდინარე, ზემოთ მოყვანილი მაგალითების მსგავსი ფრაზეოლოგიზმების თარგმანებში, მართალია, არ შეინიშნება ქართული ფრაზეოლოგიზმის ზედმიწევნით თარგმნა რუსული აბსოლუტურად იგივეობრივი ფრაზეოლოგიზმით, მაგრამ ისინი მაინც სემანტიკურად იდენტური ერთეულებია.

2. რომანში გამოყენებული ფრაზეოლოგიზმები, რუსულ თარგმანში ჩანაცვლებულია ფრაზის შინაარსობრივი მნიშვნელობის წინადადებით:

2.1. „მარინე ჯორჯიაშვილმა ყურები სცქვიტა“ (ჯავახიშვილი 2012: 8). ფრაზეოლოგიზმი ყურების აცქვეტა // ყურების დაც-

ქვეტა აღნიშნავს ყურადღების გამახვილებას, სმენად გადაქცევას (ონიანი 1966: 164).

რუსულ თარგმანში ეს ფრაზეოლოგიზმი გადაღებულია სტრუქტურულ-სემანტიკურად საკმაოდ დაცილებული ფრაზეოლოგიზმით: „**Марине Джорджиашвили насторожилась жадно ловя каждое слово**“, (ჯავახიშვილი 1956: 14) „მარინე ჯორჯიაშვილი გაფაციცდა, ხარბად იჭერდა რა ყოველ სიტყვას“;

2.2. „მე ცალი ფეხი სამარეში მიდგას (ჯავახიშვილი 2012: 26). ქართულში ეს ფრაზეოლოგიზმს, ჩვეულებრივ, მოხუცები იტყვიან ხოლმე და გამოიყენება შემდეგი სემანტიკით: „სიკვდილის პირზე ვარ მისული, დიდხანს ვერ ვიცოცხლებ“ (ონიანი 1966: 172).

რუსულად თარგმნისას ციტირებული ქართული ფრაზეოლოგიზმისაგან ძალზე განსხვავებული ფრაზეოლოგიზმია გამოყენებული: „**(Папа) бурчал что-то о предстоящем своем переселении на тот свет**“ (ჯავახიშვილი 1956: 30) „(მამა) რაღაცას ბუტყუნებდა იმქვეყნად თავისი გადასახლების შესახებ“. „იმქვეყნად გადასახლება“ იგივეა, რაც „გარდაცვალება“. როგორც ვხედავთ, აქ ფრაზეოლოგიზმთა იდენტობაზე საუბარი ზედმეტია.

2.3. „გულში ზაალის ასულის დაროს დანიშვნა უღევსო“ (ჯავახიშვილი 2012: 6). გულში ჩადება აღნიშნავს `რისამე გაფიქრებას, აზრად მოსვლას, რისამე განზრახვას“ (ონიანი 1966: 161).

„**Элизбар намеревается обручиться с дочерью Заала Даро**“ (ჯავახიშვილი 1956: 12) „ელიზბარი აპირებს ზაალის ქალიშვილ დაროზე დანიშვნას“, რაც იმეორებს ქართული ფრაზეოლოგიის „გულში ჩადების შინაარსს, თუმცა სტრუქტურულად შორსაა დედნისეული ფრაზეოლოგიზმისაგან.

იქიდან გამომდინარე თუ ვიმსჯელებთ, რომ გადატანითი მნიშვნელობა არ არის დამოუკიდებელი და იგი ყოველთვის მოტივირებულია პირდაპირი მნიშვნელობით, შესაძლოა, ეს დავასახელოთ ფრაზეოლოგიზმების თარგმანის ასეთი ტიპების საფუძვლად. უფრო არსებითი კი ის არის, რომ აქ გადამწყვეტ როლს ორი ეთნოსის მსოფლნატა სისტემების დიდი სხვაობაა: ქართველი და რუსი უფრო ხშირად სინამდვილეს სხვადასხვა სიტყვიერი ფორმით გამოხატავენ.

3. ფრაზეოლოგიზმის თარგმანი გამოტოვებულია, რის გამოც რუსული შინაარსი დედანში არსებული ფრაზეოლოგიზმით გადმოცემულ შემთხვევებს ზედმიწევნითი სიზუსტით, გრძნობის თვალსაზრისით ვერ გადმოსცემს, მართალია, ფრაზის შინაარსობრივი სტრუქტურა არ ირღვევა, მაგრამ შეფასებისათვის, ჩემი აზრით, არასაკმარისია, როცა ქართული ფრაზეოლოგიზმის ანალოგიური რუსულშიც მოიპოვება, მაგალითად:

3.1. მღვდარი მარნეულიდან მაშინვე მარაბდაში ამოიჭრა, მაგრამ დაგვიანებისა და ბნელი ღამის გამო არსენას დევნაზე ხელი აიღო და იქვე დაბინავდა (ჯავახიშვილი 2012: 190). ქართულში ვინმეზე, რამეზე ხელის აღება უდრის „თავის მიწებებს, მიტოვებას“ (ონიანი 1966: 188).

რუსულ ვარიანტში კი ეს ადგილი ასეა ნათარგმნი: `(Он), поспешил в Марнеули сам, но погоня прибыла в Марабду с орозданием, отряд Арсена скрылся в ночи“ (ჯავახიშვილი 1956:180).

რუსულ ენაში არსებობს ფრაზეოლოგიზმი: **Опускать руки** - Проявлять полное безразличие к делам, разочароваться в чем-либо (ფრაზეოლოგიზმები, 2014) „საქმეებისადმი სრული უგულისყურობის გამოვლენა, რამეზე გულის გატეხა“.

აღნიშნული ფრაზეოლოგიური ერთეული ახლოსაა ქართული ფრაზეოლოგიზმის შინაარსთან, თუმცა ის არ არის გამოყენებული რუსულ ვარიანტში.

3.2. „არსენა ორ ცეცხლზე იწვის, სიხარულზე, რადგან მარინე ნახა, და ვარამზე, რადგან საბედოსაც და დასაც უყიდიან. (ჯავახიშვილი 2012: 45). ეს ფრაზეოლოგიური ერთეული და მისი ვარიანტი ორ ცეცხლს შუა ჩავარდნა გამოხატავს გამოუვალ, მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნას (ონიანი 1966:123).

რუსულ თარგმანში კი ეს ფრაზა ასეა ნათარგმნი: „Продают и сестру, и невесту“ (ჯავახიშვილი 1956: 50), არსენას გრძნობაზე კი აქ არ არის ხაზი გასმული, მით უმეტეს, როცა ქართულსა და რუსულ ენებს აქვთ თითქმის იდენტური ფრაზეოლოგიზმები. შდრ.: რუს „**Меж двух огней огней**“ „ორ ცეცხლს შუა“, რაც გადმოსცემს „დიდ ტანჯვას“, „მძიმე განცდას“ გამოუვალი მდგომარეობის გამო (ფრაზეოლოგიზმები 2014), რომლის გამოყენებაც მთარგმნელმა საჭიროდ არ ჩათვალა.

4. ერთეულ შემთხვევებში „არსენა მარაბდელის“ რუსულ თარგმანში არის ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც ნათარგმნია ზედმიწევნით და წარმოდგენილია, როგორც სიტყვათა მყარი შეხამებანი, თუმცა ისინი ამ ფორმით არ არის გავრცელებული რუსულ ენაში, ან არსებობს ფორმის მიხედვით იდენტური გამონათქვამი, ოღონდ მას სრულიად სხვა სემანტიკა აქვს:

4.1. „შენი ხმალი და ჩემი კისერი! (ჯავახიშვილი 1956: 11). ფრაზეოლოგიზმის სემანტიკაა „რაც გსურდეს, ის მიყავი, ყველაფრის უფლებას გაძლევ, მზად ვარ გემსახურო“ (ონიანი 1966: 168);

ტიქსტის რუსულ თარგმანში ეს ფრაზეოლოგიზმი ასეა ნათარგმნი: **Твоя сабля - моя голова** (ჯავახიშვილი 1956: 17) “შენი ხმალი - ჩემი თავი“. არსებობს რუსულში ასეთი გამოთქმა: **“Мой меч, твоя голова и плечи”** „ჩემი ხმალი - შენი თავი და მხრები“, მაგრამ იგი ადრესატზე მოსაუბრის უპირატესობასა და აღმატებულ უფლებებს უსვამს ხაზს, რაც საპირისპიროა ქართული ფრაზეოლოგიზმის სემანტიკისა (http://folklor.academic.ru/962/%D0%9C%D0%BE%D0%B9_%D0%BC%D0%B5%D1%87-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81_%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D1%87).

როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, ფრაზემების სისტემა შეიძლება არაერთგვაროვანი იყოს, მით უმეტეს სხვადასხვა ენაში და ის პარადიგმატული მიმართებები, რომლებიც ენის ფრაზეოლოგიურ სისტემაში შესიტყვებებს შორის მყარდება, უნდა დამყარდეს „სათარგმნ ენაშიც, ჩვენს შემთხვევაში - რუსულ ენაში და აზრის სიზუსტით გადმოსაცემად უნდა მოერგოს რუსული ენის ფრაზემათა სისტემას.

„გავრცელებული არგუმენტები, რომ ყველა ენით შეიძლება გამოითქვას ერთი და იგივე, რომ თარგმანი ადვილად შესაძლებელია და ა.შ., ჩვენ შეიძლება უფრო მკვეთრად ჩამოვაცალიბოთ, გადამწყვეტია არა ის, რის შესახებ ვამბობთ, არამედ უფრო ის, რას ვამბობთ“ (რამიშვილი 2000: 133).

იქიდან გამომდინარე, რომ აგებულების მხრივ სიტყვათა ურთიერთობა ქართულ შესიტყვებაში არსებითად სხვაგვარია, ვიდრე - რუსულში, შესაძლებელია არ დაემთხვეს ქართული ფრაზეოლოგიზმის სტილი თუ სიტყვათა შედგენილობა რუსული

ენისას, ნამდვილი თარგმანის მტერი სწორედ სიტყვასიტყვითი თარგმანია. ამერიკელი ლინგვისტი ე. ნაიდა აღნიშნავდა: „ის, რაც კარგია ჩემი ენისთვის, ცუდია სხვა ენისათვის . ყოველი ენა თავისებურად ანაწევრებს და გადმოგვცემს აზრს, ამიტომ მთარგმნელი კარგად უნდა იცნობდეს ორივე ენის სტრუქტურას. „ყოველი ენა მსოფლმხედველობრივია“ (რამიშვილი 2000: 102), რაც ნიშნავს სხვადასხვაგვარი აზროვნების შესაძლებლობასა და სხვადასხვაგვარი სამყაროს შეცნობას.

დამოწმებული ლიტერატურა:

გამყრელიძე...2008 - თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელაია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. ნაწილი II, თავი . <http://armazi.uni-frankfurt.de/lehrbuch/t2/tt6.pdf> ;

ზედგინიძე 2014 - გ. ზედგინიძე. ჯავახური ლექსიკონი. თბილისი, 2014;

ონიანი, 1966 - ალ. ონიანი. ქართული იდიომები. თბილისი, 1966;

სახოკია 1955 - თ. სახოკია. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. ტომი III, თბილისი, 1955;

რამიშვილი 2000 - გ. რამიშვილი. დედაენის თეორია. თბილისი, 2000;

სინონიმთა ლექსიკონი - Словарьсинонимов.

http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/244227/%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%8C%D0%B2%D0%B7%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4

ფრაზეოლოგიზმები - 2014 - [Русские фразеологизмы](http://frazbook.ru/2014/07/16/zakusit-guby/),

<http://frazbook.ru/2014/07/16/zakusit-guby/> ;

ჯავახიშვილი 2012 - მ. ჯავახიშვილი. არსენა მარაბდელი;

http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/mikheil_javaxishvili/arsena%20marabdeli.pdf ;

ჯავახიშვილი 1956 - „Арсен из Марабды“. Авторизованный перевод с грузинского Б. Корнеева. Тбилиси, 1956.

SHORENA TSABADZE

St. Andrew the First-Called Georgian University of
the Patriarchate of Georgia

**Some Characteristics of Phraseologisms according to the
Original and Translated Version of ‘Arsena Marabdeli’ by
Mikheil Javakhishvili****Summary**

Construction of the phrases in the language is made according to general principles of combination and selection of lexemes and wordformations, there is a strong connection between their components, that's why they are called fixed collocations i.e. phraseological units. They are submitted in dictionaries by the form of “readymade” units. The translated works are included in the treasure of the language into the language they are translated. In fact, the translation can never be compared with the original, but accurate translation significantly matters. In the present work, namely in Russian version of “Arsena Marabdeli” by Mikhail Javakshishvili I discuss several features while translating its phraseological units.

There are tens of different idioms used in the work. It's noteworthy that the idioms repeated in the present work in certain cases are not translated. In some cases the idioms presented in original are replaced by the sentences bearing contextual meaning in Russian, translation of certain group of idioms into Russian is omitted, in rare cases of “Arsena Marabdeli” there are phraseological units translated accurately and are presented as fixed wordformations in Russian version, though such wordformations are rare or we may come across the same idiom according to the form, but having absolutely different semantics.

As the above presented examples show, the system of phrasemes may differ, especially in different languages and the paradigmatic connections, which are set up among wordformations in a language are also to be set up in the “Source language”. In our case, in order to express the exact meaning of the phraseological units they should be adjusted to the system of phrasemes of Russian language.